

Л. М. Васильєва
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту

Дніпропетровського державного аграрного університету

УДК 332

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Здійснено класифікацію інститутів аграрного сектора і сільських територій; уточнено економічну сутність понятійного апарату щодо категорії “інститути аграрного сектору”. Розроблено концептуальну модель інституціонального середовища сучасного аграрного сектора економіки.

Ключові слова: аграрний сектор, інститути, інституціональне середовище, стійкий розвиток.

Ефективне функціонування аграрного ринку та аграрної сфери економіки в цілому визначаються ступенем розвиненості його інститутів. Інституційні перетворення розглядаються сучасною інституціонально-економічною наукою як найважливіша умова ефективності ринкового реформування економіки. Інституційні зміни спрямовані на створення нових або оновлення наявних інститутів, які формують певні “правила гри”. На основі цих правил і механізмів складаються взаємини людей в економічній, суспільній, політичній та інших сферах [1].

Проведені аграрні реформи виявили особливості трансформаційного періоду. Привнесені штучні умови без наявності належного інституційного забезпечення не дали достатніх економічних результатів. Причини негативних наслідків реформ полягають у відсутності підготовлених заходів; недооцінці впливу неформальних інститутів — звичок, традицій; значній інертності розвитку суспільства; недостатньому рівні знань і правової освіти.

Значний внесок у дослідженні теоретичних і методологічних проблем трансформації інституціонального середовища аграрного сектора економіки внесли такі відомі вітчизняні вчені, як М. Ф. Кропивко, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, П. Г. Саблук, О. Г. Шпикуляк та інших науковців. Однак багато питань впливу інституційних умов та факторів на аграрне виробництво, як одне з найважливіших напрямів економічної діяльності, вимагають додаткових наукових досліджень, що і зумовило вибір теми наукової статті.

Метою статті є здійснення класифікації інститутів аграрного сектора і сільських територій; уточнення економічної сутності понятійного апарату щодо категорії “інститути аграрного сектору”, розроблення концептуальної моделі інституціонального середовища сучасного аграрного сектора економіки.

Україна, вступила на шлях розбудови ринкових відносин в аграрній сфері економіки, зіткнулася з проблемами інституціонального характеру.

Серед них:

- 1) повільна адаптація ринкових інституцій та інститутів до умов вітчизняної системи агрогосподарування;
- 2) незадовільна модифікація старих і формування ринкових інститутів;
- 3) неузгодженість системи регулювання аграрного ринку, інституцій та інститутів із традиційними економічними відносинами;
- 4) відсутність комплексного бачення концептуальних засад інституціонального забезпечення розвитку й регулювання аграрного ринку.

Саме тому розвиток інститутів та інституцій в Україні слід розглядати як фундаментальну проблему, розв'язання якої сприятиме ефективному функціонуванню аграрного ринку [2].

Дослідження проблематики стійкого розвитку аграрного сектора вимагає врахування комплексної взаємодії реальних економічних, соціальних, політичних та екологічних процесів, які складають його основу, що, в свою чергу, припускає використання методології інституціонального аналізу, врахування динаміки інституційного фону, рівня сформованості інститутів, як формальних, так і неформальних. На нашу думку, інститути аграрного сектору — це формальні і неформальні установи, а також механізми, через які реалізуються відносини між суб'єктами аграрного сектора в макро– і мікросередовищі.

До формальних інститутів належить законодавство та інші нормативно–правові акти, які визначають умови діяльності в АПК. До неформальних — (традиції, звичаї; моральні установки(менталітет); неформальні контакти; “тіньові” відносини).

Сфера неформальних інститутів, яка взагалі ігнорувалася в ході становлення нового типу суспільних відносин в Україні, виявилася найбільш інерційною в усіх країнах на пострадянському просторі. Одним із найскладніших завдань було створення інститутів, здатних ініціювати і просувати розвиток ринкових механізмів в агропродовольчій галузі [2]. Крім того, неформальні інститути, такі як звичаї, культурні традиції, норми поведінки, цінності, впливають на особливості і темпи формування ринкових відносин. Оскільки в трансформаційний період уже зруйновано командно-адміністративний механізм регулювання господарської діяльності, а нові інституції перебувають ще на стадії становлення. Саме успадковані неформальні інституції ніби пролонговують дію застарілих стереотипів економічного мислення і поведінки суб'єктів господарювання, а також призводять до непередбачуваних наслідків у сфері державного регулювання аграрних ринків [3].

В економічній літературі є різні точки зору на значення і пріоритетність формальних і неформальних інститутів. Ми поділяємо точку зору Д. Норга з приводу того, що “економічні процеси підпорядковуються писаним законам і правилам власності. Однак навіть у самих розвинених економіках формальні правила становлять невелику (хоча і дуже важливу) частину тієї сукупності обмежень, які формують ситуації вибору, що стоять перед нами; нескладно побачити, що неформальні правила пронизують все наше життя” [4]. У цьому зв'язку, збалансованість співвідношення впливу на економіку формальних і неформальних інститутів слід віднести до найважливішої функції інститутів нормативно-правового регулювання і управління.

Дія неформальних інститутів пов'язана з ситуаціями, коли економічні агенти в процесі прийняття рішень орієнтуються на конструкції, які сформовані виходячи з минулого досвіду, який відповідно застосовується до конкретних інституційних умов. Сучасні протиріччя між системою неформальних інститутів, характерні для сільської місцевості, і перспективним стійким розвитком аграрної сфери країни обумовлені, на наш погляд, двома основними причинами.

По-перше, пряме перенесення західних інститутів в українське середовище, активно пропагувалося на початку 90–х рр. в якості основи формування ринкових відносин, відкидалося через нерозуміння їх людьми, вихованими в умовах адміністративно-командної системи і несумісність цих інститутів з культурними й ідеологічними установками, що склалися. У результаті, безкомпромісне нав'язування норм і правил ринкового господарювання, призвело до формування неформальних інститутів, що перешкоджають розвитку аграрної сфери на сучасному етапі [5].

По-друге, катастрофічні наслідки політики “шокової терапії” ще більше погіршили ситуацію стрімким зростанням недовіри уряду, рівень якої не відновлено до цього часу, що ускладнює проведення реформ, обмежує передбачуваність реалізації тих чи інших державних проектів.

Як результат — значна динаміка інституціональних змін, безперервний процес реформування аграрного сектора, породив особливий нестабільний інституційний фон, що обмежує можливості прогнозування розвитку галузі. При цьому категорія “стійкий розвиток” увібрала в себе не тільки питання традиційної економічної науки, а й широке коло проблем, що включає соціальні, інституційні та політичні перетворення, необхідні для забезпечення зростання аграрного виробництва регіону та якісного поліпшення умов життя широких верств сільського населення, поведінка яких не вкладається в рамки ринкової теорії, заснованої на принципах індивідуалізму, раціоналізму, повної інформованості та ефективності ринків.

Системи інститутів у їхніх взаєминах і взаємозв'язках утворюють інституціональне середовище, що дає не тільки, і навіть не стільки, набір відповідних інституцій, скільки особливого роду матрицю розвитку, на основі якої відбувається формування та відбір найбільш ефективних форм і способів господарювання. Інституціональне середовище визначає напрями і швидкість інституціональних змін, а тому її можна вважати основною умовою і чинником розвитку аграрного сектора економіки (рис. 1).

Отже, основу інституціонального середовища становлять формальні і неформальні інститути. При цьому особливістю формування інституціонального середовища аграрного сектора, на відміну від інших сфер діяльності, є різноманіття типів і форм специфікації прав власності і, відповідно, різноманіття форм господарювання. Обумовлено це положення особливостями самого аграрного сектора, які склалися в процесі тривалої історичної еволюції неформальних правил ведення господарської діяльності.

На нашу думку, організація, які діють в аграрній сфері, можна поділити за економічною діяльністю (держава, сільськогосподарські підприємства, фермерські підприємства, інфраструктурні організації ринків продукції, матеріально-технічних ресурсів і послуг); соціальною сферою (сільська сім'я, соціальна інфраструктура); органи самоуправління.

Суть концептуального бачення розв'язання проблеми розбудови регуляторного механізму у створенні стабільних умов функціонування економіки й ринку, яке передбачає ефективне поєднання факторів макро- і мікросередовища.

У процесі формування інституціонального середовища аграрного сектора особлива увага повинна бути приділена проблемі пошуку нових, оптимальних у нинішній економічній обстановці організаційно-правових форм консолідації сільськогосподарських, промислових та інших підприємств, розвиток нових механізмів взаємовідносин між господарюючими суб'єктами на продовольчому ринку, демократизації, децентралізації й розвитку міжгосподарського та місцевого самоврядування.

Інституціональні трансформації за останні роки в цілому позитивно впливають на розвиток аграрної економіки, забезпечуючи відповідну динаміку зростання валової продукції, яка з 2000 по 2010 рік збільшилася майже в 1,4 рази. Цей факт можна віднести до інституту власності, адже юридичне закріплення підвищення рівня орендної плати за землю з 1,5 до 3,0 % від грошової оцінки зумовило зростання фактичного її розміру, а також інституту праці в частині мотивації. Середньомісячна зарплата в сільському господарстві постійно підвищується (у 2010 році порівняно з 2005-м — майже у 2,9 рази); при цьому зростає й продуктивність праці у 2 рази: щодо інституту підприємництва — кількість збиткових підприємств зменшилась удвічі; інституту витрат — якщо у 2000 році рівень рентабельності сільськогосподарської продукції становив мінус 1,0 % (збитковість), у 2001-му мінус 5,0 %, то у 2007 і 2008 роках сільськогосподарські підприємства одержали — відповідно 15,6 і 13,4 % по реалізованій сільськогосподарській продукції; інституту ціни — ціни зростають, забезпечуючи прибутковість виробництва [5].

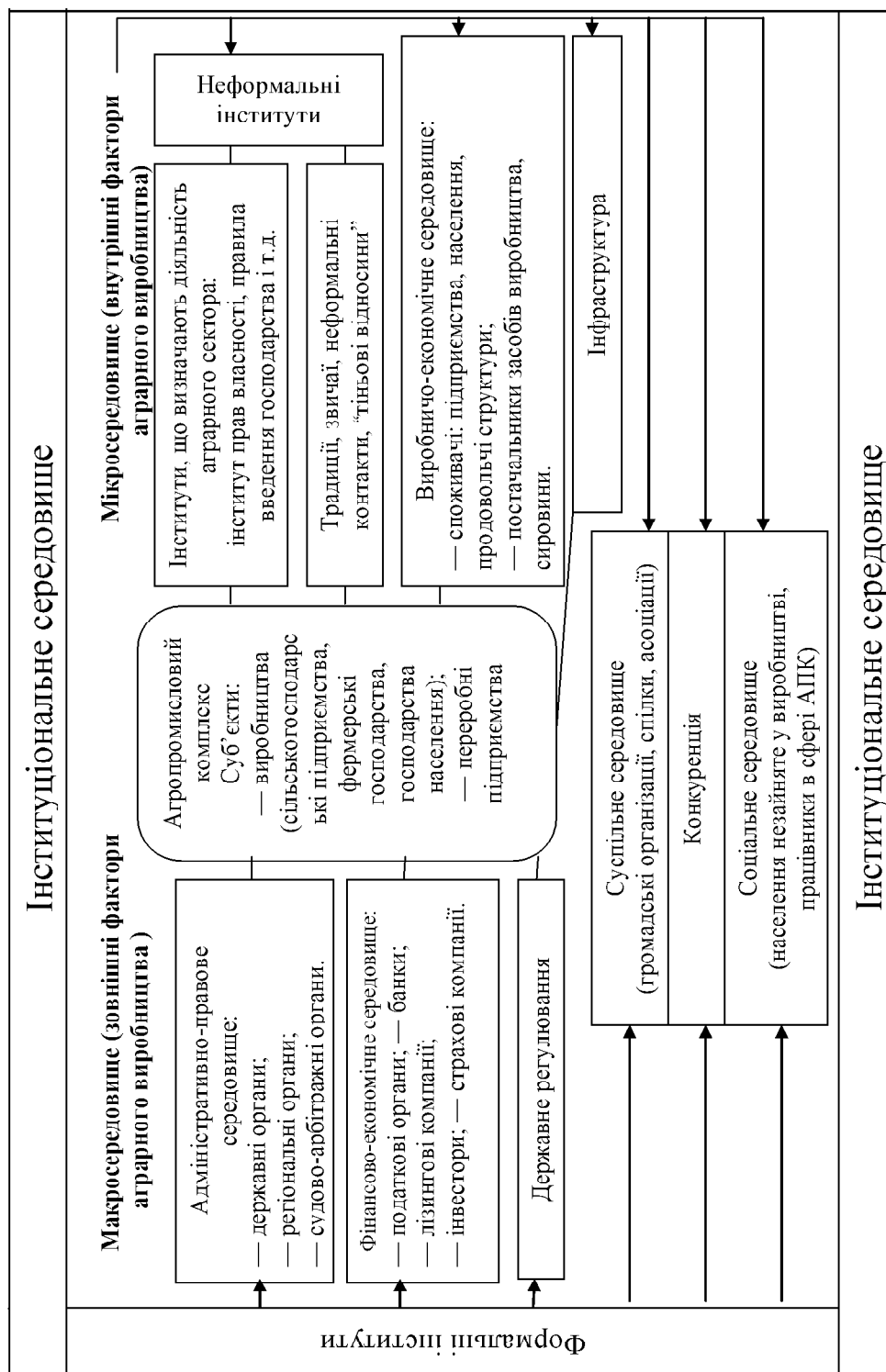

Рис. 1. Концептуальна модель інституціонального середовища аграрного сектора економіки

Отже, трансформація інституціонального середовища, що відбувається, є імпульсом до розвитку нових соціально-економічних відносин, так і причиною відставання аграрної сфери, загострення проблеми продовольчої безпеки. Дослідження проблематики переходу аграрного сектора до стійкого розвитку вимагають врахування комплексної взаємодії реальних економічних, соціальних, політичних та екологічних процесів, які складають його основу, що, в свою чергу, припускає використання методології інституціонального аналізу, врахування динаміки інституційного фону, рівня сформованості інститутів, як формальних, так і неформальних. На нашу думку, інститути аграрного сектору — це формальні і неформальні установи, а також механізми, через які реалізуються відносини між суб'єктами аграрного сектора в макро- і мікросередовищі. На нашу думку, основними елементами розвитку національного аграрного сектора на основі його інституціоналізації, становлення формальних ринкових і неформальних ринковоорієнтованих інститутів має стати формування і забезпечення ефективного функціонування багатьох інститутів, зокрема земельних відносин і земельної ренти, підприємництва, агроменеджменту, контрактних і міжгалузевих відносин, ціноутворення, фінансових інституцій, сільськогосподарського маркетингу, державного регулювання й аграрного протекціонізму, ринкової інфраструктури тощо.

Список використаних джерел

1. *Месель-Веселяк, В. Я.* Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні [Текст] / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2010. — № 9. — С. 3–12.
2. *Шпикуляк, О. Г.* Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: теорія, методологія і організація [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / О. Г. Шпикуляк. — К., 2010. — 36 с.
3. *Могильний, О.* Реалії та парадокси аграрної політики [Текст] / О. Могильний // Економіка України. — 2008. — № 12. — С. 40–51.
4. *Норт, Д.* Інститути и экономический рост: историческое введение [Текст] / Д. Норт / THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. — 1993. — № 2. — С. 69–91.
5. *Малік, М. Й.* Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки [Текст] / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. — 2011. — № 7 — С. 169–177.
6. *Саблук, П. Т.* Розвиток інституцій удосконалення механізму реформування аграрного сектору економіки [Текст] / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2010. — № 10. — С. 3–11.

*Рекомендовано до друку кафедрою обліку і фінансів
Дніпропетровського державного аграрного університету
(протокол № 3 від 11 жовтня 2011 року)*

Надійшла до редакції 21.10.2011

Васильева Л. Н. Институциональные основы развития аграрного сектора экономики

Осуществлена классификация институтов аграрного сектора и сельских территорий; уточнено экономическую сущность понятийного аппарата по категории “институты аграрного сектора”. Разработана концептуальная модель институциональной среды современного аграрного сектора экономики.

Ключевые слова: аграрный сектор, институты, институциональная среда, устойчивое развитие.

Vasilieva, L. N. Institutional Foundations of Agricultural Sector

In the article made a classification of institutions of the agricultural sector and rural areas; clarifies the economic substance of conceptual apparatus for category “institutions of the agricultural sector”. A conceptual model of the institutional environment of the modern agricultural sector.

Key words: the agricultural sector, institutions, institutional environment, sustainable development.